

ARDNŞ-NİN YARANMASI VƏ FƏALİYYƏTİ (1992-2020)

Gülnar Yalçın qızı Təhməzli

AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu

gtahmazli@gmail.com

Açar sözlər: ARDNŞ, yeni neft strategiyası, Əsrin müqaviləsi, beynəlxalq əlaqələr

Məqalə ARDNŞ-nin yaradılması və fəaliyyəti tarixinə həsr edilmişdir. Müəllif mövcud rəsmi sənədlər, elmi ədəbiyyat və statistik materiallar əsasında ARDNŞ-nin yaranması və fəaliyyəti tarixinə xronoloji ardıcılıqla işıq sala bilmişdir. Məqalədə ARDNŞ-nin “Əsrin müqaviləsi”nin həyata keçirilməsində iştirakına, onun beynəlxalq əlaqələrinin genişləndirilməsi tarixinə və ölkənin sosial-iqtisadi həyatında fəaliyyətinə geniş yer ayrılmışdır.

СОЗДАНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ SOCAR (1992-2020)

Гюльнар Тахмазли

Ключевые слова: SOCAR, новая нефтяная стратегия, Контракт века, международные отношения

Статья посвящена истории создания и деятельности SOCAR. Автору удалось в хронологической последовательности пролить свет на историю создания и деятельности SOCAR на основе фактов, ссылаясь на официальные документы, научную литературу и статистические материалы. В статье автор уделяет особое место участию SOCAR в реализации «Контракт века», развитие международных отношений и историю её деятельности социально-экономической жизни страны.

ESTABLISHMENT AND ACTIVITY OF SOCAR (1992-2020)

Gulnar Tahmazli

Key worlds: SOCAR, new oil strategy, Contract of the Century, international relations

The article is dedicated to the history of the establishment and the activity of SOCAR. The author was able to shed light on the history of the establishment and activities of SOCAR in chronological order based on the existing official documents, scientific literature and statistical materials. In the article, the author focuses on SOCAR's participation in the implementation of the "Contract of the Century", the history of the expansion of its international relations and its activities in the socio-economic life of the country.

Dövlət müstəqilliyinin bərpasından keçən 30 ilə yaxın dövr sübut etdi ki, enerji resursları Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsinin əsas vasitəsi olmaqla yanaşı, həm də onun uğurlu xarici siyasətinin həyata keçirilməsi və beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin inkişafı üçün ən təsirli vasitələrdən biri hesab olunur. Dünya iqtisadiyyatı və diplomatiyası üçün beynəlxalq enerji təhlükəsizliyi məsələsi hər zaman xüsusi əhəmiyyət daşımış və ölkələrin iqtisadi siyasət fəaliyyətlərində enerji resursları ilə təmin olunma məsələsi xüsusi yer tutur.

Dövlət müstəqilliyi bərpa olunduqdan və Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən sonra, 1993-cü ilin ikinci yarısından başlayaraq Azərbaycan Milli Neft Strategiyasının formalaşdırılmasına və fəaliyyət planının həyata keçirilməsinə başlandı. Bu strategiyayı reallaşdırmaq missiyası Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 13.09.1992-ci il Fərmanı ilə Azərneft Dövlət Konserninin və Azərneftkimya İstehsalat Birliyinin bazasında yaradılmış aparıcı müəssisə olaraq, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkətinə həvalə edildi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 26 fevral 1993-cü il tarixli təlimatı ilə ARDNŞ-nin idarəetmə strukturu təsdiq edildi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 yanvar 2003-cü il tarixli "Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin strukturunun yaxşılaşdırılması" fərmanına əsasən Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin Nizamnaməsi və strukturu təsdiq edildi[1].

Bu Nizamnaməyə əsasən suda və qurudakı neft yataqlarının kəşfiyyatının aparılması, öyrənilməsi, istifadəsi, neft, qaz, kondensat və ondan alınan məhsulların təkrar emalı, nəqli, satışı, mövcud enerji daşıyıcılarına stabil tələbatı, davamlı ödənişin və gəlirin təmin edilməsi və digər istiqamətlər ARDNŞ-nin fəaliyyət sahələri hesab edilir. ARDNŞ-nin yaradılmasından sonra neft layihələrinin həyata keçirilməsinə start verilməsinin başlanğıc nöqtəsi 1994-cü il sentyabrın 20-də "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması oldu. Ümummilli lider Heydər Əliyevin neft strategiyasının təməli olan "Əsrin müqaviləsi" imzalandıqdan sonra Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatında əsaslı dönüş və inkişaf başlandı. Bu müqavilənin bağlanması Azərbaycan Respublikasının dünya iqtisadi sistemində qoşulmasına və dünya arenasında tanınmasına ciddi təkan verdi[2, s.168].

ARDNŞ öz fəaliyyətini mövcud qanunvericiliyə əsasən aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirir:

- neft sənayesinin inkişafı üçün uzunmüddətli proqram və layihələrin inkişafı;

- məqsədyönlü elmi, texniki, idtisadi və sosial proqramlarda ixtisaslaşır;

- enerji və maddi ehtiyatların qənaət rejimi siyasətini həyata keçirməklə istehsalın effektivliyinin artırılması;

- şirkətə daxil olan idarələrin modernləşdirilməsi, investisiya edilməsi, genişləndirilməsi və rekonstruksiya edilməsi;

- müasir tikinti texnologiyaları və texniki avadanlıqların yardımı ilə geoloji kəşfiyyat işləri, yataqların istismarının effektivliyinin artırılması, neft və qaz quyularının tikintisinin sürətləndirilməsi, həmçinin, ətraf mühitin müdafiəsilə bağlı mövcud qanunvericiliyi nəzərə alaraq yataqların istismara verilməsi işlərinin sürətləndirilməsi və keyfiyyətinin artırılması işlərinin yerinə yetirilməsi;

- maliyyə vəsaiti cəlb edilməsi;

- öz fəaliyyətinin dövlət orqanları, xarici şirkətlər və sahibkarlar ilə nizamlanması;

- inkişafın lazımı geofiziki istiqamətlərdə aparılmasına yardım edilməsi;

- daşıma təşkilatının xam neft və təbii qazla təmin edilməsi və bütün xərclərin ödənilməsi;

- xam neftin və təbii qazın emalının təşkili;

- xam neftin, təbii qazın və neft məhsullarının satışı üçün şərait yaradılmasının təmin edilməsi;

- torpaqların rekultivasiyası və ərtaf mühitin qorunması üçün tədbirlərin həyata keçirilməsi;

- xarici iqtisadi əlaqələrin yaradılması, dəstəklənməsi və .s

Xəzər dənizinin Azərbaycan Respublikası sektorundakı "Azəri", "Çıraq" yataqlarının və "Günəşli" yatağının dərin hissəsinin birgə işlənməsi haqqında SOCAR ilə 11 xarici neft şirkəti arasında 20 sentyabr 1994-cü ildə Bakıda imzalanmış "Əsrin müqaviləsi" üzrə ilkin neft hasilatına 1997-ci il noyabrın 12-də başlanıldı [3, s. 6.]

"Əsrin müqaviləsi" xarici şirkətlərə Azərbaycan Respublikasının DNŞ ilə yeni sazişlərin imzalanması üçün geniş yol açdı. "Əsrin müqaviləsi"ndən bu günə qədər ARDNŞ və xarici neft şirkətləri arasında karbohidrogenlərin kəşfiyyatı, hasilatı və məhsulun pay bölgüsü prinsipi üzrə 19 ölkənin və 41 neft şirkətinin iştirak etdiyi 26 saziş imzalanmasına da şərait yaratdı. Azərbaycan Milli Neft Strategiyasında "Əsrin müqaviləsi"ndən sonra önəmli layihələrdən biri də Azərbaycan neftinin dünya bazarlarına nəqli ilə bağlı beynəlxalq normativ-hüquqi əsaslarla həyata keçirilmiş ƏİNBK-ri marşrutlarıdır.

Bakı – Qroznı – Novorossiysk (Şimal marşrutu) ilə bağlı 1996-cı il yanvarın 18-də Moskvada Azərbaycan neftinin Rusiya Federasiyası ərazisindən keçməklə, Qara dənizin Novorossiysk limanına nəql olunması haqqında müqavilə imzalanmışdır. ABƏŞ, ARDNŞ və Transneft şirkəti arasında imzalanan üçtərəfli sazişdə neftin Novorossiysk limanına qədər daşınmasını nəzərdə tutan bütün hüquqi və texniki məsələlər öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 29 yanvar 1996-cı il müqaviləsinin təsdiq edilməsi barədə “Azərbaycan Respublikası ilə Rusiya Federasiyası arasında Azərbaycan neftinin Rusiya Federasiyası ərazisindən tranziti haqqında” sərəncam imzalamışdır. Müqavilənin ilkin şərtlərinə uyğun olaraq, 1997-ci il oktyabrın 25- dən Azərbaycanın nefti şimal boru kəməri vasitəsi ilə dünya bazarına çıxarılmış oldu [4].

Prezident Heydər Əliyevin 29 dekabr 1999-cu il tarixli 240 nömrəli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu təsis edildi. Neft Fondunun Əsasnaməsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 dekabr 2000-ci il tarixli 434 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir [5]. Fondun yaradılmasında məqsəd neft strategiyası sahəsində neftdən gələn gəlirlərin toplanaraq səmərəli idarə edilməsi, həmin vəsaitlərin öncül sahələrin inkişafına və sosial-iqtisadi baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edən layihələrin həyata keçirilməsinə yönəldilməsini təşkil etmək, xalqın sərvəti olan neftdən gələn gəlirlərin gələcək nəsillərin rifahına xidmət etməsini təmin etməkdir [1, s.131].

ARDNŞ-nin nailiyyətləri ona öz resurslarından istifadə etməklə, yeni strukturun hazırlanmasına imkan yaratdı. “Azəri-Çıraq-Günəşli”, “Şahdəniz”, eləcə də, Xəzər dənizində yerləşən qonşu dövlətlərin neft yataqları azərbaycanlı geofizik-kəşfiyyatçıların seysmik tədqiqatları nəticəsində aşkar edilmiş, neft və qaz ehtiyatlarının artırılması məqsədi ilə geofiziklər qarşısında yeni perspektivli yataqların axtarılması, qazıntıya hazırlanması və mədənlərdə qabaqcıl geofiziki tədqiqat işlərinin aparılması kimi mühüm vəzifə qoyulmuşdur.

2007-ci ilin əvvəllərində Rusiya Federasiyasından gələn qazın dayandırılmasından sonra, Dövlət Neft Şirkətinin üzərinə qoyulan məsuliyyət daha da artdı. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin qazın hasilatının artırılması ilə bağlı verdiyi fərman və göstərişləri yerinə yetirmək məqsədilə Dövlət Neft Şirkəti proqram lahiyəsi hazırladı ki, onun da həyata keçirilməsi öz müsbət nəticələrini verdi. Bütün dünyaya bir daha enerji müstəqilliyini sübut edən Azərbaycan neftçiləri qaz çıxarma sahəsində ciddi uğurlara imza atdılar. Keçən müddət ərzində onlarla yeni qaz boru kəməri istismara verilmiş və qaz yataqlarının qazma prosesi sürətləndirilmişdir. ARDNŞ hazırda ölkənin daxili qaz tələbatını ödəməklə bərabər, həm də hasil etdiyi qazın bir hissəsini qonşu Gürcüstana, qardaş Türkiyəyə və Avropa ölkələrinə ixrac etməyə başlamışdır. Bu vəziyyət bir daha sübut edir ki, Azərbaycan dövləti regionda enerji baxımından müstəqil olan yeganə dövlətdir.

Dünyanın aparıcı dövlətlərinin iqtisadi və siyasi maraqları sistemində daxil olmaqla, Azərbaycan dövləti öz təhlükəsizliyinin, əhalisinin dinc həyat şəraitinin və region dövlətləri ilə sivil birgəyaşayış əlaqələrinə daxil olmanın tam beynəlxalq təminatını qazanmışdır [6,s.14].

ARDNŞ-nin xarici ölkələrdə fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət əlaqələrində neft və neft məhsullarının rolunun daha da artmasına gətirib çıxarmışdır. ARDNŞ-nin Gürcüstan, ABŞ, Türkiyə, Rumıniya, Avstriya, İsveçrə, Qazaxıstan, Böyük Britaniya, İran, Almaniya, Ukrayna və Belçikada yaradılmış nümayəndəlikləri, İsveçrə, Sinqapur, Vyetnam, Nigeriya və s. ölkələrdə isətrejdinq şirkətləri təsis olunmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, ARDNŞ Gürcüstanda neft məhsullarının və qazın satışını, Ukraynada neft məhsullarının satışını, BƏƏ-də neft satışı və trejdinq, Türkiyədə emal, neft məhsullarının və qazın satışını, İsveçrədə neft məhsullarının satışı və trejdinq, Rusiyada neft məhsullarının satışı, Rumıniyada neft məhsullarının satışını həyata keçirir. ARDNŞ respublikanın neft və neft məhsullarına olan tələbatını ödəmək, daxili tələbdən artıq hissəni isə ixrac etmək imkanına malikdir. Bunu təmin etmək üçün ARDNŞ müvafiq istehsal güclərinə, inkişaf etmiş xidmət sektoruna, böyük elmi və texniki potensiala malikdir.

Beynəlxalq bazara neft, qaz məhsulları və xammal göndərməklə, ARDNŞ global enerji bazarının aktiv iştirakçısı hesab olunur. Eyni zamanda ARDNŞ nəhəng investisiya layihələri hazırlayır, özünün intellektual kapitalı, istehsal və idarəetmə sərəştəsini bölüşür. ARDNŞ artıq xarici investorlardan asılı deyil, əksinə özü dünya dövlətlərindəki biznes layihələrinə maliyyə sərf etməklə, Azərbaycan Respublikasının nüfuzunu qaldırır. Bu strategiyanın davam etdirilməsi, Azərbaycan Respublikasının xarici sərmayələr üçün cəlbediciliyinin artırılması, iqtisadiyyatın müxtəlif sferalarına yönələn investisiyaların qeyri-neft sektoruna, regionların inkişafına doğru istiqamətləndirilməsi, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün daha münbit şəraitin formalaşdırılması, vətəndaşlarının sosial müdafiəsi tədbirləri dövlətimizin iqtisadi siyasətinin əsas müddəalarını təşkil edir [7, s. 167].

ARDNŞ bir sıra beynəlxalq layihələrdə vətəndaş neft şirkətləri ilə əməkdaşlıq iştirak edir, eyni zamanda rəqabət aparır. 2005-ci ildən etibarən ARDNŞ orta, orta-texniki və ali tədris müəssisələrini əhatə edən bir sıra proqramlar həyata keçirir. Bu proqramlar gənclər arasında böyük maraqla qarşılanır.

ARDNŞ-nin imkanlarının və fəaliyyət miqyasının genişləndirilməsi, həmçinin Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin ən qısa zamanda şirkəti dünya arenasında rəqabətə davamlı təşkilat halına gətirilməsi haqqında verdiyi göstəriş ARDNŞ-nin vahid strateji inkişaf planının hazırlanmasına səbəb oldu. Bununla əlaqədar olaraq, ARDNŞ-nin idarəetmə strukturunda Strateji inkişaf şöbəsi yaradılmış və Strateji inkişaf üzrə vitse-prezident vəzifəsi təsis

edilmişdir. “2025-ci ilədək dövr üçün ARDNŞ-nin strateji inkişafının Kompleks planı” tərtib olunmuşdur. Sənədin hazırlanmasında bütün vitse-prezidentlər, şirkətin müxtəlif strukturlarının rəhbərləri, həmçinin beynəlxalq konsaltinq şirkəti olan “PricewaterhouseCoopers” iştirak etmişdir. “2025-ci ilədək dövr üçün ARDNŞ-nin strateji inkişafının Kompleks planı” 8 hissədən ibarətdir. Plana əsasən ARDNŞ fəaliyyətin diversifikasiya edilməsində vahid mövqə tutur.

ARDNŞ-nin strateji inkişaf planının əsasında ölkənin yanacaq-enerji təhlükəsizliyinin təmin olunması, Azərbaycan Respublikasının neft, qaz və neft kimya sənayesinin inkişafını təmin etmək durur. Bu inkişaf planına əsasən ARDNŞ bütün səylərini ölkənin elmi-texniki, iqtisadi və intellektual potensialını dəstəkləməyə yönəltməli, qabaqcıl və ekoloji təmiz texnologiyaları tətbiq etməli, regional və beynəlxalq enerji layihələrində özünün layiqli yerini tapmalıdır. Əsas vəzifə-məhsulların satışından və onların xarici və yerli bazarlarda emalından maksimal gəlir əldə etmək idi. ARDNŞ-nin perspektivi onu üfqi inteqrasiya edən və dünya standartlarına cavab verən nəhəng beynəlxalq neft şirkətinə çevrilmək cəhdləridir.

ARDNŞ-nin kompleks planının strateji vəzifəsi, neftqaz sektorunun və neft kimya sənayesinin modernləşdirilməsi idi. Bu mövqə özünü “Azərbaycan-2020: gələcəyə baxış” konsepsiyasında da tapmışdır. Adı çəkilən konsepsiya Azərbaycan Respublikasının 29 noyabr 2011-ci il tarixli tapşırıqına əsasən Prezident Administrasiyası tərəfindən hazırlanmış və ictimai müzakirəyə çıxarılmışdır. ARDNŞ neft və qaz hasilatının artırılması üçün çalışır. SOCAR-in məlumatlarına əsasən 2011-ci ildə Azərbaycanda 45,6 mln. ton neft və 25,8 mlrd. kubmetr qaz əldə edilmişdir [1].

ARDNŞ-nin fəaliyyətdə olan yataqlarda neftin hasilatının artırılmasına və yeni texnologiyalar vasitəsilə effektiv olmayan yataqların istismarının optimallaşdırılmasına cəhd göstərir. ARDNŞ neft, qaz, neftkimya məhsullarını ölkə hüdudlarından kənarında realizə edir. Gürcüstan, Ukrayna, Qazaxstan, Türkiyə, Almaniya, Avstriya, Böyük Britaniya, ABŞ, İran, Rumıniya, İsveçrə də digər ölkələrdə SOCAR-ın nümayəndəlikləri açılmışdır. Onlar sistemətiq olaraq marketing tədqiqatları aparırlar. Bundan əlavə, şirkət neft məhsullarının pərakəndə satışının geniş şəbəkəsini də yarada bilmişdir.

“SOCAR Georgia Petroleum” Gürcüstanda neft məhsullarının topdan və pərakəndə satışını, təbii qazın alqı-satqısını həyata keçirir, Gürcüstanın qazpaylayıcı şəbəkəsinin idarə olunmasının başında dayanır və Kulevsk neft terminalını uğurla idarə edir. Gürcüstanda “SOCAR” brendi altında 100-ə yaxın yanacaq doldurma məntəqəsi fəaliyyət göstərir.

Hazırda Azərbaycan Neft Sənayesinin neft və neftdən alınan məhsulları müxtəlif marşrutlarla ABŞ, Çin, İngiltərə, Almaniya, Fransa, İtaliya, İspaniya, Hindistan, İndoneziya, Cənubi Koreya, Tayland, Braziliya və Çiliyə ixrac olunur.

ARDNŞ-nin 2011-ci ildə Avropanın ən iri pərakəndə şəbəkəsi hesab olunan “EssoSwitzerland” satınalması böyük uğur hesab edilə bilər. ARDNŞ suda və quruda irimiqyaslı layihələri həyata keçirən qabaqcıl neft-qaz korporasiyasıdır. Xəzərin dərin hissəsində karbohidrogenlərin perspektivli axtarışlarını həyata keçirən əhəmiyyətli bir şirkətdir. “Babək”, “Naxçıvan”, “Məşəl”, “Zəfər”, “Qarabağ”, “Əşrəfli” və “Dan Ulduzu” belə perspektivli strukturlardan hesab olunur.

ARDNŞ respublikanın yalnız iqtisadi deyil, həm də ekoloji siyasətini nəzərə alaraq fəaliyyət göstərir. Ölkənin paytaxtı Bakıda yaşıllaşdırma və abadlıq işləri həyata keçirilir. Təhsil sahəsində isə ARDNŞ özünü müxtəlif rayon və şəhərlərdə yeni məktəblərin, kitabxanaların, xəstəxanaların, idman komplekslərinin, körpülərin, parkların və istirahət sahələrinin tikintisi ilə göstərir.

Səhiyyə sahəsində ARDNŞ “Azərbaycan Respublikasının regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı” çərçivəsində Lənkəran, Naxçıvan, Şirvan, Qazax, Zakatala, Qəbələ, Bərdə, Gəncə, Quba, Şamaxı, Cəlilabad və Xızıda ən qabaqcıl avadanlıqlarla təchiz olunmuş müalicə-diaqnostika mərkəzlərinin tikintisi və açılışı ilə məşğul olur.

Ədəbiyyat

1. <http://www.socar.az/socar/az/company/regulations/socar-charter>
2. Yüzbaşova G.Z., Abdullayev Z.S. Azərbaycanın neft-qaz strategiyası: problemlər və proqnozlar. Bakı: 2006.
3. Neftçilər qarşısındakı hədəflərə doğru inamla irəliləyirlər. “İki sahil” qəzeti – 2017 - 20 sentyabr, № 169, s. 6.
4. Şimal ixrac boru kəmərinin istifadəyə verilməsi Azərbaycanın yeni neft strategiyasının təntənəsi idi. “İki sahil” qəzeti, 25 oktyabr, 2018.
5. <https://www.oilfund.az/storage/images>
6. Əsrin müqaviləsi -10. Azərbaycan böyük inkişaf yollarında // Həsənov Ə. Neft strategiyası və Azərbaycanın xarici siyasət fəaliyyətinin qurulması, Bakı: 2000.
7. Mehdiyev R. Yeni siyasət: inkişafa doğru. I cild.